

פתח האוצר

בתודה ובברכה לנותן התורה ית"ש נצבים אנו על מפתנו של אוצר נוסף, נדבך חדש ב"מפעל האוצרות" שע"י "מכון ירושלים", אוצר מפרשי המגילה על מגילת אסתר.

כרכי האוצר זכו זה מכבר למקום של כבוד וגדולה בכותל המזרח של היצירה התורנית, והינם נכסי צאן ברזל של כל אוהבי התורה ושוחריה, ושמעם הולך בכל המדינות. הן כרכי אוצר מפרשי התורה אשר בתוך זמן לא רב חוללו מפנה בצורתו ובסגנונו של לימוד התורה בעיון. הן האוצרות אשר הופיעו על המועדים, אוצר מפרשי ההגדה, אוצר מפרשי ההושענות ואוצר מפרשי חנוכה, והן כרכי אוצר מפרשי התלמוד אשר הופיעו בעשרות השנים האחרונות, והעמידו לראשונה את סוגיות הש"ס במלוא היקפן ועומקן.

"ליהודים היתה אורה ושמחה וגו' אמר רב יהודה אורה זו תורה, וכן הוא אומר כי נר מצוה ותורה אור" (מגילה טז, ב)

תוספת וריבוי אור התורה בימי הפורים התקיים בשלושה אופנים, האחד, שגור עליהם המן הרשע שלא לעסוק בתורה, וכשנתבטלה גזירתו ויכלו לשוב ולעסוק בתורה הייתה אורה ליהודים. השני, קיימו וקבלו היהודים, ודרשו חז"ל (שבת פח, א) קיימו מה שקבלו כבר במתן תורה, דבימי אחשורוש בטלה המודעה רבה לאוריתא. והשלישי הינו תוספת אורה לדורי דורות, דניתן מאורע הנס להיכתב בתורת כתבי הקודש, ותוקף מיוחד ניתן לה כחמשה חומשי תורה שלא יהו בטלים לעולם, והוא תוספת וריבוי באורה של תורה.

אור חדש על ציון תאיר בהופעתו של אוצר מפרשי המגילה, המאיר באור יקרות כל קמט וכל חרך בעשרת פרקי המגילה, ומאיר את מעשה הנס תוקפו וגבורתו באור בהיר ומיוחד, מתוך תורתם ומשנתם של רבותינו הראשונים והאחרונים מפרשי ומבארי המגילה, כמו גם מתוך חיבוריהם של גדולי וחכמי ישראל בכל מקצועות התורה.

"שמעו נא נבוי עם וחכמים, אשר בחר ה' בנו מכל עם, אל נא תהיה קריאת המגילה בעיניכם כדורש ספר זכרונות וספר קורות אבותינו בכל התלאות אשר מצאם, אשר אין בו אלא הגדת המעשה וסיפור דברים. וכי בשביל זה היתה אזהרה לקרותה פעמיים, ותודה לאל כולנו יודעים המעשה ההוא... אמנם רוב מהתועלת אשר נמשך ממנו, מלבד סודות רבות שיש בו, והפליגו בעלי חן וסוד לדבר בזה המגילה, ולהכי נקראת מגילת אסתר, שיש בו סתרים וסתרי מעשה בראשית למאוד... ואזניכם שמעו מה גדלו ומה עמקו דברי המגילה היא... (יערות דבש דרוש ג)

כל יהודי באשר הוא, מתהדר בעצמו שהנה כבר עשרות בשנים שומע הוא את קריאת המגילה, שומע בלילה ושונה ביום, אף מכיר ויודע הוא פנינים ופרפראות על מעשה המגילה... אך הנה מתריע בו גאון הדורות רבי יהונתן זצ"ל "אל נא תהיה קריאת המגילה בעיניכם כדורש ספר זכרונות... מה גדלו ומה עמקו דברי המגילה!"

אף אנו במערכת המכון השתוממנו ונאלמנו דומיה, שכן מורגלים אנו במפעלי האוצרות לסוגיות קשות ומורכבות, הן בסוגיות הש"ס והן בפרשיות התורה, אך הגענו למגילת אסתר, ונוכחנו בצדקת דבריו: "מה גדלו ומה עמקו דברי המגילה". היקף ומורכבות מלאכת בנייתו והקמתו של האוצר, על כל טרקלינו ומבאותיו היתה גדולה וארוכה לאין שיעור מכל אשר שיערנו וחשבנו עת נכנסנו לחצר גינת המלך, אך בבואה לפני המלך זכינו בסייעתא דשמיא להגיע לכלל דברי שלום ואמת.

להשלמת בנין האוצר, הוספנו בראש הספר מבוא מקיף על המגילה וכתובתה, על מלכות פרס ומדי ועל עוד מספר נושאים המקיפים את המגילה. וכן בסוף הספר נבנה אוצר גדול ויחודי על ברכת 'הרב את ריבנו' ופיוט 'אשר הניא' שלאחר המגילה, מתוך דברי רבותינו הראשונים כמו הרוקח ר"י ב"ר יקר והאבודרהם, גדולי הפוסקים ומפרשי הסידורים, אשר דקדקו רבות בכל תיבה ותיבה וציינו את מקורותיהן, והוסיפו דור דור ודורשיו לגלות צפונות וגנוזות מתוך מטבעות לשון הברכה.

רחשי תודה והוקרה לאיש יקר ונעלה, יו"ר הנהלת המכון בארה"ב הנגיד המפואר מוהר"ר **אברהם שענבערגער שליט"א** וזוגתו מרת **רבקה שתחי',** ידיד ותיק ונאמן למפעלי המכון, אשר נדבה רוחם אותם, ופרסו את חסותם הרחבה על כל מפעלי ה'אוצרות', ובתוכם אוצר מפרשי המגילה, לזכרם של הוריהם הדגולים זכרונם לברכה. ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלימה.

עריכת הספר התבצעה על ידי חברת תלמידי חכמים מופלגים, אשר בכשרון רב ובתבונה מרובה עמלו ויגעו על איתור החומר הרב, מיונו וניפוי, סידורו ועריכתו, ויחדיו בנו והקימו אוצר מופלא זה. ברכה ויקר לכל חברי המערכת, אשר השכילו להוציא מתחת ידם יצירה הדורה ומושלמת, ובראשם ידידי היקר הרב גרשון חנוך רוזנברג שליט"א, אשר בטוב טעמו וברוחב בינתו ניצח על כל המלאכה במסירות ובהתמדה.

תודה מיוחדת לידידי הדגול והנעלה הרב מאיר הירשמן שליט"א, על שיזם והגה את הרעיון הגדול של אוצר מפרשי התורה והמסתעף וברוחב דעתו ערך וביקר את החומר. ישלם ה' פועלו, ותהי משכורתו שלימה.

שלמי תודה לכל אשר הושיטו לנו את ידם, והיו שותפים עימנו בהוצאת הספר לאור עולם. להרב יוסף מיכאל יוסקוביץ שליט"א על כתיבת ועריכת המבוא, לידידי ראשי המכונים ומחברי הספרים על השימוש הרב שעשינו במהדורותיהם המשובחות, ובמיוחד מהדורת 'תורת חיים' מבית מוסד הרב קוק, מהדורת 'הכתר' מבית בר אילן, וספרי הרה"ג ר' שמעיה יצחק הלוי שליט"א ממכון 'האוצר', תשואות חן לכולם.

זכות התורה תעמוד לכל העוזרים והמסייעים בזה ובבא, ויהי נועם ה' עלינו ומעשה ידינו יכוננו, אמן.

משה בוקסבוים

מנהל המכון

פתח דבר

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, אנחנו מודים לך ומברכים אותך, ועל אלה אודה במזמור לתודה שזכיתי היום הזה, לראות אוצר בלום, היוצא לאור עולם, ה"ה "אוצר מפרשי המגילה", מעשי ידי הרבנים החשובים שיחיו במכון הנאדר בקודש "מכון ירושלים" הנודע לתהילה.

אודה לקל לבב חוקר שזכיתי להיות נטפל לעושי מצוה ולעמלי תורה המזכים את ישראל באורה של תורה, להיות פטרון המפעל התורני "מכון ירושלים" בעצתו של ידיד-נפשי ואהובי, גברא רבא ויקירא הבלתי-נשכח, איש האשכולות וכביר המעש הרה"ג רבי יוסף בוקסבוים ז"ל, מייסד וראש "מכון ירושלים", שהזמינני וכיבדני, אבדלחט"א, להיות יו"ר המכון החשוב ולהשתתף במצוות הפצת והרבצת תורה לרבבות הלומדים בספרים רבים ונפלאים שהתקבלו בכל תפוצות ישראל לטובה ולברכה, ובזכותם התרבו יודעי התורה ומקצועותיה.

וברא מזכה אבא, גם לאחר שידידי ר' יוסף זצ"ל נלב"ע ועלה למתיבתא דרקיעא בשנת תשס"ח, פנה אלי בנו ידידי הרב ר' משה שליט"א וביקשני להמשיך ולסייע למפעל התורני הקדוש, וב"ה שזכיתי להמשיך בדרך אביו ולזכות את ישראל בספרים רבים, המייקרים ומסייעים ללימוד התורה.

ועד עתה, עלה בידני ב"ה וב"ש להאיר את עולם התורה ב"אוצר מפרשי חנוכה" שהיא מצוה דרבנן, "אוצר מפרשי הושענות" שהוא מנהג נביאים, ועתה ניצבים אנו בס"ד בפתחו של "אוצר מפרשי המגילה" שהוא שילוב והרכבה של שניהם גם יחד, קריאתו בלילה הוא מצוה מדרבנן וביום מנהג נביאים, בבחי' "מזה ומזה אל תנח ירך" ויר"ש יוצא ידי שניהם, ועתה עינינו צפויות לספר הבא עלינו לטובה, הנמצא עתה בעריכה בס"ד, ה"ה "אוצר מפרשי ברכת המזון" שהוא מצוות עשה מן התורה, ואנו עולים מעלה בתר מעלה בבחי' "מעלין בקודש".

ובין קריאה לקריאה זכיתי לקיים מעלין בקודש ושפר חבלי בנעימים להיות פטרון המפעל הכביר והגדול 'אוצר מפרשי התורה' שכבר יצאו לאורה כמה חלקים ועלה על שולחן מלכים רבנן ותלמידיהם ונעשה ה'ספר' בה"א הידיעה לכל חכם וצורב דגריס באורייתא הרוצה להתעמק בנבכי הפשט של תורת אלקים, ועוד ידם נטויה להשלים המלאכה על כל חמשה חומשי תורה.

נר אדליק בכבוד ומורא, ויהי זכות הדפסת הספר לזכרם ולעילוי נשמתם של הוריי היקרים נבג"מ, לקיים מכבדם בחיים ומכבדם גם עתה, אבי עט"ר מוהר"ר חזקי' ב"ר יצחק זצ"ל נלב"ע ביום ח' תשרי תשכ"א, ואמי היקרה מרת פייגא ע"ה בת ר' חיים שבתי קאוואשי ז"ל, נלב"ע ביום י' טבת תשמ"ג.

כן יהיה לעיני מורי חמי רב פעלים לתורה ולתעודה, מו"ה ר' קלונימוס ב"ר משה בערגער ז"ל, נלב"ע א' אדר תשכ"ו, ורעייתו חמותי היקרה מרת פייגא בת הרב מנחם מענדיל פאפא ע"ה, נלב"ע כ"ג תמוז תשס"ו.

תהא נשמתם הטהורה צרורה בצרור החיים בגן עדן.

ראוי לפתוח אוצר חשוב זה במילי דאגדתא, אשר חנני ה' ברוב רחמיו וחסדיו, להשקות מיינה של תורה, ואין שמחה כשמחת התורה.

הנה איתא במדרש (ילקו"ש משלי פ"ט רמז תתקמ"ד) "טבחה טבחה זו אסתר המלכה... אי זה זה שם טוב שקנתה שכל המועדים עתידין ליבטל וימי הפורים אינן בטלים לעולם", ולמדו זאת מן הפסוק "וזכרם לא יסוף מזרעם", וכן קבע הפייטן ביוצרות כי ימי הפורים לא יהיו נבטלים, וכבר שאלו קמאי, מזה כוונת המאמר שהמועדים יתבטלו וימי פורים לא יתבטלו (ע"י שו"ת הרשב"א ח"א סי' צ"ג).

אלא י"ל הסבר עמוק, ובהקדם ייאמר. הנה בני ישראל קיבלו בהר סיני מפי משה רבינו תורה שבכתב ואמרו "נעשה ונשמע", אך גם נתנו להם תורה שבעל פה, וכמאמר התוס' (שבת פח), כפיית ההר כגיגית היתה כדי שיקבלו עליהם גם התורה שבעל פה, וכך נעשה קיום לכל העולם.

והנה תקנות חכמינו ז"ל שנתבארו בתורה שבע"פ, היה כדי לתת סייג לדברי התורה, וכמאמר המשנה הראשונה בש"ס "ולמה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה", שזו תכלית כל תקנות דרבנן לעשות משמרת למשמרתי כדברי חז"ל, ולהגן על קיום התורה הק'.

והנה, לאחר חורבן בית המקדש הראשון שחרב בגלל חסרון בתורה, כמאמרם ז"ל (נדרים נ) "על שלא ברכו בתורה תחילה" ונכשלו רח"ל בשלשת עבירות החמורות (יומא ט, ב), ומשום כך נגזרה עליהם גזירת גלות בבל. וזה בעת גזירת המן, חזרה ונגזרה עליהם גזירת כליה רח"ל, וכמאמר רשב"י לתלמידיו כי הגזירה באה "בגלל שנהנו מסעודתו של אותו רשע", כלומר עברו על תקנת חכמים ועל התורה שבעל-פה שנתנה להם (ע"י ש"ך על התורה במדבר כב, כז). ולא שמעו לקולם לתת סייג וגדר בין ישראל לעמים ולא לאכול מפתם ומיינם.

וכן מרומז זה בלשון שציוותה אסתר המלכה להתך לומר למרדכי: "לדעת מה זה ועל מה זה", ואמרו במדרש (אסתר רבה ח, ד): "אמרה לו: לך אמור לו, מימיהם של ישראל לא באו לצרה כזאת, שמא כפרו ישראל ב'זה קלי ואנהו', ושמא כפרו בלוחות דכתיב בהן: 'מזה ומזה הם כתובים', רמז נאה ונפלא על מעמד קבלת התורה, שם קיבלו את הלוחות אשר בו היו כתובים כל מצוות התורה כנודע, לרמז להם כי הגלות הזאת שעברו על העבירות החמורות, ולא די שלא שבו אלא נהנו מסעודה אסורה, כיון שחסר להם קבלת עול של מצוות דרבנן, גדרים וסייגים של חכמי הדורות.

וממילא "הדר קבלוה מאהבה", לאחר שלימד אותם מרדכי הצדיק כי עיקר הכל הוא קבלת מצוות דרבנן ולכן למד עם הילדים מצוות הקומץ וכל פרטיה כתקנת חכמינו ז"ל, לכן חזרו לקבל עליהם קבלת התורה מחדש, הן תורה שבכתב והן תורה שבעל פה, ואז באה להם הישועה הזאת.

וכל זה בזכות תפילתו של אברהם אבינו, ששלח עם אליעזר עבדו לתת לרבקה אמנו "גזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם", והביא רש"י שם בשם חז"ל, כי רמז לה אברהם אבינו בזה: "שני צמידים - רמז לשני לוחות מצומדות, עשרה זהב משקלם - רמז לעשרת הדברות שבהן", וכמו שמבאר רבנו בחיי: "רמז לה במתנות האלה שעתיד לצאת ממנה - עם מקבלי התורה... לשון 'שקל' הוא נוטריקון: אש קול, רמז למתן תורה... ומזה יש לך להתבונן בדבר המן הרשע שאמר: 'ועשרת אלפים ככר כסף אשקול', כי כוונתו הרעה להשמיד שונאי ישראל ולבטל בעשרה שלו - העשרה שנתנו על ידי האש והקול...". עכ"ד.

העולה מדבריו הנפלאים, שעשרת אלפים ככרי הכסף של המן הרשע היה לעקור כוח וקדושת עשרת הדברות, וזה היה המלחמה שלו לבטל קבלת התורה, ועיקר היה התורה שבעל פה, ולכן התפלל אברהם אבינו שנים רבות קודם לכן, שזממו הרע לא יעלה בידו ותתגבר כוח הקדושה.

העולה לנו מכל זה, כי ימי הפורים הם רמז לקבלת עול של "תורה שבעל פה" שהיא עמוד התווך המעמידה את קדושת וכוח התורה שבכתב, וממילא נפלא ביותר ומובן מפני מה "ימי הפורים לא

יתבטלו לעולם, שכן היא עיקר קיום כל התורה וכל העולם כולו, ובני ישראל מאמינים בני מאמינים כי התורה היא נצחית וכוללת תורה שבכתב ושבע"פ גם יחד.

ועל כן, כיון שהיתה הישועה בימים שבהם לא היה בית המקדש קיים, לכן התגלגלה הישועה ע"י מרדכי הצדיק שהיה "איש ימיני" כלומר נצר משבט בנימין שהמזבח המכפר על ישראל בקרבנות היה בחלק שבט בנימין, על ידו באה עכשיו הכפרה והתיקון של השראת השכינה ושל הצלת כל ישראל.

וכיון שבנימין לא היה במכירת יוסף, ממילא גם הענין של שנאת חינם שהיה בין השבטים זכה לבוא לידי תיקון ע"י מרדכי הצדיק שהרבה רעות בישראל, ולכן תיקן להם לדורות "משלוח מנות ומתנות לאביונים" שטעם מצוות אלו להרבות אהבת ישראל כמובא בפוסקים, ומביא לידי השראת השכינה כלשון הרמב"ם במצוה זו (פ"ב מהל' מגילה הי"ז): "מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים... שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האמללים האלו דומה לשכינה שנאמר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים", וע"י זה מתקנים החטא של שנאת חינם ופירוד הלבבות, אשר לדאבון לבנו עדיין אנו בגלות המר של חורבן בית המקדש בגלל שנאת חינם כמאמר הגמ' (יומא ט, ב) ולכן "ימי הפורים לא נבטלים" ותמיד עלינו לעמוד על המשמר להרבות אהבת ישראל ולתקן שנאת חינם מעלינו, ובזכות ריבוי אהבה ואחוה שלום ורעות, נזכה בקרוב שהקדוש ברוך הוא יפרוס סוכת שלום עלינו ועל כל ישראל, בבנין בית המקדש וקיבוץ נדחי ישראל לציון במהרה בימינו אמן ואמן.

כצאתי משער הפתח, אקרא בקול גדול: על הרב"ה צריכים להודות, ואמונה כל זאת וקיים עלינו כי הוא ה' אלוקינו ואין זולתו, העושה גדולות עד אין חקר ניסים ונפלאות עד אין מספר, בעת חושך ואפלה בימי הרס עולם, ראינו במו עינינו חסדים עטופים ברחמים בנס ופלא תמידי שבכל יום, שהציל אותי ואשתי מידי זדים ארורים ימ"ש בעת המלחמה הנוראה, השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו, וזכיתי ב"ה גם לאחר החורבן לבנות מחדש פאר תחת אפר ולראות דורות ישרים ומבורכים, על כן אקריב מנחת תודה על מזבח הספר, להודות ולהלל ולשבח, לפאר להדר ולקלס.

או אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עליו שבח יקר וגדולה לבורא כל עולמים, אדון כל הנשמות, ובפרט בספר העוסק בדיני ימי הפורים, שהיו שם ניסים שהסתיר הקב"ה בתוך הטבע, בסוף גלות בבל לאחר שבעים שנה של גלות נעשו להם ניסים שבתוך הטבע, גם אני הקטן, ניצב בחיל וברגש שבעים שנה לאחר סיום המלחמה הנוראה, לאחר גלות דייטשלאנד היא אדום, וראינו במו עינינו מאז ועד היום, לאורך ימים, אז רוב ניסים הפלאות בלילה, כמה ניסים ונפלאות, מי מילל ומי פילל שלאחר המלחמה שנותרנו אחד מעיר ושניים ממשפחה, שיקום דור חשוב ונכבד, דור שלם ומושלם של יראים ושלמים ההולכים בדרכי אבות בנתיבות הדורות הקודמים.

בפרט כשרואים בימינו את עולם התורה המפואר, עמלי התורה בכל עיר השוקדים על תלמודם בריבוי הכמות ובריבוי האיכות, אין זה אלא נס ופלא שאין כמוהו שהטמין הקב"ה בתוך הטבע, ועל כן אברים שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הן יודו ויברכו שאני ואשתי היקרה תחי' זכינו להצלה מהמלחמה, ולראות מתוך נחת דקדושה ושמחת חיים דורות ישרים, בני שלשים ובני רבעים, ההולכים בדרך התורה לאות ולמופת, יתן להם ה' כוח ואורך ימים, לראות מהם נחת כל הימים.

מה גדולה השמחה וההתרגשות להשכים כל יום לבית הכנסת ולראות ילדים וילדות טובים וצדיקים ממלאים את הרחובות בדרכם לבית תלמודם בשמחה ובצהלה, ובפרט מה רבה הזכות וההנאה לראות דורות ודורי דורות שלמדו והתחנכו בתלמוד תורה שלנו "קהל עדת יראים" מיסודו של מורנו ורבנו הגה"צ אב"ד דקהלתינו מוה"ר עזריאל יודא לעבאוויטש זצ"ל שזכיתי לעמוד לימינו בייסוד והקמת

התלמוד תורה והמתיבתא לפני שנים, וכיום רואים ב"ה בני בנים לתלמידים ראשונים, וגם הם כאבותיהם הולכים ללמוד כל יום בשמחה, אשרי העיניים שכך רואות.

על כן, אעתיר ואודה לה' לנוכח אשתי, על המתנה הטובה שנתת עמדי וזכיתי לבנות את ביתי עם רעייתי החשובה והצדקנית מרת רבקה תחי', בעלת נפש יקרה ועדינה, מנשים באוהל תבורך, העומדת לימיני בכל מפעלי הרבים, בדעה והשכל, ומוסרת לבבה ונפשה למען ילדינו. יה"ר שנזכה לאורך ימים ושנים בבריאות טובה ואיתנה מתוך נחת רבה כל ימיה, ושובע שמחות על ראשו תמיד, כולנו יחד בברכה שלמה ונאמר אמן.

ואשנה ואשלש במודים על בנינו ועל דורותינו שזכיתי ב"ה לבנות טובות וצדיקות עם בעליהם בני תורה ויר"ש שבנו ביתם לשם ולתהילה, כולם בשמם הטוב יתברכו ואלו הם: חתני היקר מו"ה אהרן טעסלער וזוגתו בתי היקרה ריטשל ומשפחתם שיחיו, חתני היקר מו"ה ישכר דוב רייכמאן וזוגתו בתי היקרה חנה ומשפחתם שיחיו, חתני היקר מו"ה יוסף יצחק הכהן שניידער וזוגתו בתי היקרה שיינדל אסתר ומשפחתם שיחיו; וחתני היקר מו"ה רפאל שמואל ווייס וזוגתו בתי היקרה שרה ומשפחתם שיחיו.

עוד רגע אדבר ואקבע ברכה חמה ולבבית לידידי היקר, איש האשכולות ורב תבונות, ידיו רב לו בתורה ודעת ולשונו עט סופר מהיר, הרה"ג ר' צבי יונתן מארטאן שליט"א, יו"ר 'מכון הספר' הנודע לתהילה ביצירותיו הכבירות, על עזרתו הרבה בעצה והדרכה. ישלם לו ה' על פעלו הטוב, ויזכה לרוב ברכה והצלחה מתוך נחת והרחבה, באין מחסור כל.

אליך ה' אקרא ואתפלל, בזכות ריבוי אור נר התורה בבתי כנסיות ובזכות בהירות הלימוד בהלכות מגילה ופתיחת אוצרות הלכותיה בעידנא דחדוותא, אזכה יחד עם רעייתי תחי' לאורך ימים ושנים טובים וכל הטוב, ויקויים בנו מקרא שכתוב: "ואני זאת בריתי אותם אמר ה' וכו' לא ימושו מפיו ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם", אמן ואמן.

ברוקלין נ"י, כסלו תש"פ

אברהם שאנבערגער

מבוא

המגילה ומקומה בסדר התנ"ך

מגילת אסתר היא מכלל ה'כתובים', וחכמים סידרוה בברייתא¹, כספר העשרים ושניים מעשרים וארבעה כתבי הקודש, לאחר דניאל וקודם עזרא. אך על פי נוסח המסורה נמצאת המגילה במקום העשרים ואחד, לאחר קהלת וקודם דניאל². וראה להלן הדעות בחז"ל אודות הכללת המגילה בין כתבי הקודש³.

חז"ל שיבחו את המגילה והגדילו בחיוב קריאתה ביום הפורים, ואמרו⁴: כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם, כולם מבטלים עבודתם ובאים לשמוע מקרא מגילה. ואף מבטלים תלמוד תורה ובאים לשמוע מקרא מגילה. ואמרו עוד⁵, כי כל ספרי הנביאים עתידים להתבטל, מלבד מגילת אסתר, ודימוה בזה לחמישה חומשי תורה ול"קול גדול ולא יסף"⁶ של מתן תורה, מפני שנאמר בה' "זוכרם לא יסוף מזרעם"⁸. אף כבודו ושמו של הקב"ה מתגדל על ידה לעולם, כמו שאמרו⁹: "והיה לה' לשם"¹⁰ - זו מקרא מגילה, "לאות עולם לא יכרת" - אלו ימי פורים.

מגילת אסתר היא סיפורם של ישראל בימי הגלות¹¹, תחת ממשלתם ושעבודם של מלכי פרס. היא מתארת את מלכותו האדירה של אחשוורוש, ואת כניסתה המופלאה של בת ישראל - אסתר המלכה - אל תוככי בית המלכות הפרסי תחת ושתי; את גידולו של המן הרשע צורר היהודים, והסרת טבעת המלך לתת שלטון בידיו; את סירובו העיקש של מרדכי היהודי להשתחוות לפניו כציווי המלך, ומסירתם של כל ישראל להריגה בעקבות כך.

עם התקדמות סיפורה של המגילה מתגלה שעל ידיהם של מרדכי ואסתר עצמם, נגרמה ההצלה הניסית של עם ישראל מאובדן, ושליטתם בשונאיהם. למדים אנו כיצד השתלשלות האירועים מובילה לנפילתו של המן לפני מרדכי, ולתליית צורר היהודים על העץ אשר הכין לו, ו"ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו"¹². כשנשלמת המהפכה השלטונית, מרדכי הושם על בית המן, ונעשה בעצמו משנה למלך אחשוורוש, גדול היהודים ודורש טוב לעמו.

דברי שלום ואמת

אמרו בגמרא¹³: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר¹⁴ "למען יזמרך כבוד ולא ידום". ופירש רש"י¹⁵, שלמדו מפסוק זה קריאת היום והלילה, מפני שמגילה שבח הוא, שמפרסמים את הנס, והכל מקלסים להקב"ה¹⁶. אמנם אף על פי כן, אין בה גילוי מפורש לכך שיד ה' היא שמגוללת את השתלשלות האירועים, ושם שמים לא נזכר כלל במגילה¹⁷.

1. ב"ב יד, ב. 2. בסדר חמש מגילות המקובל, נמצאת מגילת אסתר אחרונה, מפני שסודרו על פי סדר הזמן בו נהגו לקרוא בהן - שיר השירים בפסח, רות בשבועות, איכה בתשעה באב, קהלת בסוכות, ובחג הפורים החל בסוף השנה, את מגילת אסתר. וכפי סדר החודשים הנמנים מניסן (ר"ה ב, א). 3. ראה להלן: אסתר ברוח הקודש נאמרה. 4. מגילה ג, א. 5. ירושלמי מגילה פ"א ה"ה. 6. דברים ה, יט. 7. ט, כח. כל הציונים בסתם הם למגילת אסתר. 8. וראה רמב"ם וראב"ד הל' מגילה וחנוכה ב, יח, שנחלקו אם כוונת דברי חז"ל היא כפשוטם. 9. מגילה י, ב. 10. ישעיה נה, יג. 11. לקראת תום שבעים שנות גלות בבל, וראה להלן: מלכות פרס ומדי. 12. ט, כה. 13. מגילה ד, א, מדברי רבי חלבו אמר עולא ביראה. 14. תהילים ל, יג. 15. מגילה שם ד"ה יזמרך כבוד. 16. ולשיטת רב נחמן (ערכין י, ב), יש בקריאת המגילה משום קריאת הלל על נס ההצלה ממוות לחיים. וכן כתב רלב"ג (א, א), שנכתבה המגילה בכדי לפרסם את דבר הנס הנפלא, אשר בעבורו קיבלו עליהם ישראל לקיים את ימי הפורים. וביאר, שמאחר שהוצרכו לכתוב זאת, השלימו את הסיפור בכללותו, לבאר כיצד סיבב זאת מסבב הסיבות להשגיה על עם ישראל. וכעני"ז ביוסף לקח (שם). שאין ספק שהמכוון בכתיבת סיפור המעשה הזה על ספר, וחיוב קריאתה בכל שנה, הוא לפרסם ולהודיע הנס הגדול, וההצלה המופלגת לשארית פליטת הגולה שנעשתה בימים ההם. 17. ובטעם הדבר בפירוט השיטות השונות מדברי המפרשים, ראה עוד

1. ב"ב יד, ב. 2. בסדר חמש מגילות המקובל, נמצאת מגילת אסתר אחרונה, מפני שסודרו על פי סדר הזמן בו נהגו לקרוא בהן - שיר השירים בפסח, רות בשבועות, איכה בתשעה באב, קהלת בסוכות, ובחג הפורים החל בסוף השנה, את מגילת אסתר. וכפי סדר החודשים הנמנים מניסן (ר"ה ב, א). 3. ראה להלן: אסתר ברוח הקודש נאמרה. 4. מגילה ג, א. 5. ירושלמי מגילה פ"א ה"ה. 6. דברים ה, יט. 7. ט, כח. כל הציונים בסתם הם למגילת אסתר. 8. וראה רמב"ם וראב"ד הל' מגילה וחנוכה ב, יח, שנחלקו אם כוונת דברי חז"ל היא כפשוטם. 9. מגילה י, ב. 10. ישעיה נה, יג. 11. לקראת תום שבעים שנות גלות בבל, וראה להלן: מלכות פרס ומדי. 12. ט, כה. 13. מגילה ד, א, מדברי רבי חלבו

ניכר הדבר שכל ענייני האמונה וההשגחה, התורה ומצוותיה, נמנע הכתוב מלבארם במפורש: לא נזכר הטעם שבעבורו נמנע מרדכי מלהשתחוות להמן, אלא רק שעשה כן מפני שהוא יהודי¹⁸. גם כשמרדכי מפרש את בטחונו בישועת ה', הוא אומר¹⁹ "רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר"²⁰, ומזהו אותו "מקום אחר" לא התפרש²¹. אפילו בתיאור של תפילת בני ישראל וזעקתם לביטול הגזירה מזכיר הכתוב רק²² "אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יוצע לרבים"; דבר ברור הוא שהצום הוא מרדכי התשובה והתפילה לה', אך הכתוב איננו מפרש זאת. וכשהתהפך הגלגל לישועת ישראל, שוב נאמר, כי עשו היהודים ימי משתה, שמחה, ויום טוב²³, "אורה ושמחה וששון ויקר"²⁴, אך אין הכתוב מזכיר הודאה והלל לה'²⁵. וכך לדורות נקבע בו יום שמחה ומשתה באכילה ושתייה, ובסיפור הנס בלבד, ואין מעיקר מצוותיו הלל והודאה.

וביארו האחרונים בזה על פי מה שאמרו בגמרא²⁶: שלחה להם אסתר לחכמים: קבעוני לדורות. שלחו לה: קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות. שלחה להם: כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס. וביארו, שחכמים סברו שבקשת אסתר היא שיכתבו את המגילה ויפרשו בה שהקב"ה הושיענו על ידה, ויקראו את המגילה שנה בשנה, ועל זה השיבו קנאה את מעוררת, כי האומות חשבו שהיה הכל בדרך הטבע, ואחשורוש מאהבה אשר אהב את אסתר תלה את המן וקיבל בקשתה להציל את ישראל, ואם אנו כותבים כי הכל נס ופלא ותשועת ה', יעורר הדבר את קנאת האומות. על כך השיבה אסתר "כבר כתובה אני על ספר דברי הימים"²⁷, כלומר, לא כך שאלתי, אלא שתכתובה בין הכתובים כפי שהיא כתובה על דברי הימים לפרס ומדי, ובאופן זה אין בה במגילה דבר המעורר קנאה²⁸. וכתב המהרש"א²⁹, שזו כוונת הכתוב³⁰: "וישלח ספרים... דברי שלום ואמת", שאין לחוש לקנאה, אלא הם דברי שלום ואמת, כי "הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס"³¹.

ובכמה מקומות ביארו המפרשים, שישנם דברים שנכתבו במגילה מפני כבודו של אחשורוש וכבוד מלכות פרס, ולמנוע קנאת האומות, ומחמת כך פתחה המגילה בתוקפו של אחשורוש ובפירוט כבודו, ותיארה גדולת המשתה באריכות³². אף בסיומה שבה המגילה לעסוק ב"כל מעשה תקפו וגבורתו"³³, ואף שאין לזה שום שייכות לסיפור הנס, אלא שהוכרחו לכתוב כן להראות כאילו באים לספר תוקפו וגדולתו של אחשורוש³⁴. ונשמרו מלספר דברים שיש בהם בזיון למלכות, או שיש סכנה למרדכי ואסתר ולישראל אם יודעו, ולכך העלימו צערה של אסתר בהליכתה והיא נכבשת תחת יד אחשורוש, כי גדול מוראה של מלכות ולא יתכן לספר זאת, אחר שכולה נכתבה בספר דברי הימים למלכי מדי ופרס³⁵.

אמנם לאמיתו של דבר אין כאן צורת כתיבה גרידא, כמו שהאריכו המפרשים, שההנהגה המיוחדת לנס פורים היא שסובב הקב"ה לעשות הכל בדרכי הטבע³⁶, ובהסתר פניו כפי ההנהגה בזמן הגלות³⁷. כי כאשר נתמעטו זכויותיהם של ישראל, לא היו כדאיים לעשות להם נס בפרסום כיציאת

להלן: כתיבת שם שמים במגילה. 18. כמו שכתוב (ג, ד): "כי הגיד להם אשר הוא יהודי". וראה רש"י וראב"ע שם שהכתוב מדבר באיסור עבודה זרה. 19. ד, יד. 20. ראה תרגום שם, אסתר"ר ח, ו. 21. וראה להלן שיש שפירשו תיבת "מקום" על הקב"ה שנקרא מקום. וראה באוצר שם הרחבה בביאור דברי מרדכי. 22. ד, ג. 23. ט, יז-יט. 24. ח, טז. 25. גם את ארץ ישראל, ירושלים ובית המקדש לא מזכיר הכתוב, מלבד הזכרת מוצאו של מרדכי (ב, ו) "אשר הגלה מירושלים". זאת, אע"פ שלשיתות רבות היתה לגזירת המן שייכות עם כתבי השטנה של צרי יהודה ובנימין וביטול בנין הבית. ראה להלן: מלכות פרס ומדי. 26. מגילה ז, א. 27. וראה ראב"ע בהקדמה לפירוש המגילה, שמגילה זו חיברה מרדכי והעתיקה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם, וראה שם שביאר שמתעם זה לא נכתב בה שם

שמים. וראה עוד להלן: כתיבת שם שמים במגילה. 28. דברים אחדים לחיד"א דרוש כא לשבת זכור. 29. ח"א מגילה שם. 30. ט, ל. 31. י, ב. 32. ר"י אלג'יאני א, ז. שלא יאמרו אין חוששים אלא להזכיר ניסים, שהרי הזכירו המשתה ולא חששו לכבוד המלך ועושרו. 33. י, ב. 34. מחשבות חרוץ (ר' צדוק הכהן מלובלין) אות כ; דורות הראשונים תקופת המקרא עמ' 262 והלאה. וראה עוד מחשבות חרוץ שם, שהוסיף שאף זה לבסוף גם הוא מכלל עיקר הנס, שהגם שמפני מוראו וכבודו הוכרחו להזכיר תוקפו של אחשורוש, דאכתי עבדי אחשורוש אנו, מכל מקום עם כל תוקפו לא עצר כח נגד ישראל, אף שגם הוא רצה להשמידם, כמו שאמרו חז"ל. 35. יוסף לקח ב, יא; שם, טז. 36. אור חדש ו, יא. וראה טעם הדבר לדרכו של המהר"ל בהקדמתו לאור חדש. וכ"כ חתם סופר מגילה ז, א. 37. ראה חגיגה ה,

מצרים וקריעת ים סוף, והצילנו ה' במסתרים, ורק מתוך המקרים הרבים התכופים המשונים מן הטבע המורגל הודיע ה' לישראל עלילותיו, ומזה התאמת אצלינו כי הדברים נמשכים מהשגחת ה' עלינו בגלות. ולצורך כך נכתבה המגילה להראות שגם המעשים הנראים כמקרים, מסובבים מהשגחת ה'³⁸, ושאל בגלות הקב"ה משגיח עלינו וידו נטויה עלינו³⁹.

ואמרו בגמרא⁴⁰: אסתר מן התורה מנין? "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא"⁴¹. וביארו המפרשים, שיש כאן חידוש מיוחד ללמד שגם בזמן שישראל בגלות הקב"ה מנהיגם ועושה להם ניסים אף שהסתיר פניו, ושלה הקב"ה את אסתר שיתגלגל על ידה הצלה לישראל. כי הניסים שנעשו בארץ ישראל ובזמן המקדש אין בהם כל כך חידוש, שאז מגולה לכל השגחת ה' על ישראל, אבל בזמן שישראל נידחים בארצות אויביהם נראה שהם נעזבים ליד המקרה, וכאן נודע שאף אז אין הקב"ה מסיר השגחתו מעל ישראל וידו נטויה עליהם לפני מלכי פרס⁴². דבר זה הוא מהלימודים העיקריים של המגילה, וכתב ביערות דבש⁴³, כי הטעם שנקראת המגילה "מגילת אסתר", הוא משום ששם זה מורה על הנס שהיה בהסתרת פנים⁴⁴.

וכתב הגר"א⁴⁵ ביחודו של נס זה, משל למלך שהיה לו בן יחיד והיו השרים מתקנאים בו מחמת שראו גודל אהבת המלך עליו, לימים חטא הבן על אביו וגירש אותו ליער, וסבר הבן שאביו עזב אותו ושכח אותו, אבל אביו ברחמיו על בנו היה מתיירא שיפגעו בו חיות רעות שביער או שריו השונאים אותו, מה עשה, שלח את עבדיו המשרתים אותו לתוך היער, אך אמר להם שאל יידע בנו מזה כדי שיחזור מחטאיו אשר עשה, לימים בא עליו דב ובא אחד מעבדי אביו והצילו, וסבר הבן שהוא מקרה, אחר כך בא שר אחד משונאיו, ועמד אחד מעבדי אביו והצילו מידי, והבין הבן, כי איך אפשר שיהיה מקרה תכוף כל כך תמיד, והבין שזאת עשה אביו, ונתקעה אהבת אביו בלבו, וחזר בתשובה שלמה. כך הקב"ה שלח אותנו בגלות המרה הזו והיה מתיירא שמא יפגעו בנו הדובים הקשים, שלח איתנו את עבדיו המשרתים ועושה לנו ניסים על ידיהם, אך הוא בהסתרת פנים. ומרדכי ואסתר ובני דורם ראו והבינו שזאת הוא מן השמים, וקיבלו עליהם את התורה באהבה רבה, ומשאו שעדיין חיבתם אצל הקב"ה ושלה שריו ועבדיו לשומרם, ניתוספה אהבה וחיבה בלבם. עוד הובא בשמו, שזו השמחה הגדולה שאנו שמחים בשמחת ימי הפורים ברוב חדווה יותר משאר הניסים, שהתפרסמה השגחת ה' עלינו אף בהיותנו בארצות אויבינו⁴⁶.

חז"ל והמפרשים בדרשותיהם ובפירושיהם, מוסיפים מוכיחים ומפרשים פעמים רבות את הרובד הרוחני והנסתר של המגילה; מגלים איך יד ה' והשגחתו היא המוליכה את כל המעשים לתכלית ההצלה של ישראל; מה היו סיבותיהם של מרדכי ואסתר במעשיהם, ואיך התייחסו לאירועים; מה היה תוכן הזעקה הגדולה שזעקו בזמן הצרה, ומה משמעות השמחה והמשתה שקבעו על הצלתם, לשעה ולדורות. הם מסירים את הלוט מעל סיפורי המגילה, ללמדנו שעיקרה להודיע שכל קווי ה' החוסים בו לא יבושו ולא יכלמו לנצח. וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה⁴⁷: "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו"⁴⁸.

וכך לימדנו חז"ל⁴⁹: ר' יודן ור' לוי בשם ר' יוחנן: כל מקום שנאמר במגילה זו למלך אחשורוש, במלך אחשורוש הכתוב מדבר, וכל מקום שנאמר למלך סתם, משמש קודש וחול. גם בגמרא ביארו⁵⁰: "בלילה ההוא נדדה שנת המלך"⁵¹ - אמר רבי תנחום: נדדה שנת מלכו של עולם. וביאר המהר"ל⁵², שכיון שלא נזכר שם ה' במגילה במפורש, כיון שנעשה הנס הזה בהסתרת, לכן בכל מקום שנאמר "המלך"

ב, ידו נטויה עלינו, וביאור הגר"א להלן א, ב. 38. יוסף לקח א, א, מדרש אליהו (ר"א הכהן), ביאור מאמרי רז"ל על מגילת אסתר, יומא כט, א. 39. הגר"א א, ב. 40. חולין קלט, ב. 41. דברים לא, יח. 42. אור חדש בהקדמה, הגר"א א, ב. 43. ח"ב דרוש יז. 44. וראה עוד קדשת לוי פורים, קדושה ראשונה ד"ה ועתה, שמגילת אסתר מלשון גילוי ההסתרת. וראה שער הכוונות דרושי חג הפורים דרוש א. 45. בביאורו א, ב, ע"פ יוסף לקח שם. 46. אמונה והשגחה (מאלצאן) אות יד בשם הגר"א. 47. דברים ד, ז. 48. מנין המצוות לרמב"ם. 49. אסתר ג, י, מדרש אבא גריון א, י. 50. מגילה טו, ב. 51. ו, א. 52. הקדמה לאור חדש.

הכוונה בזה אל המלך אחשורוש שהיה פועל כמו שנגזר עליו מהקב"ה שהוא מלך עולם. ויש שביארו עוד, על פי דברי הגמרא⁵³, שדרשו על הנס הזה את הפסוק⁵⁴ "ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים", ולמדו חז"ל⁵⁵ מפסוק זה, שגלו למדי שכינה עמהם, וניתן כסא ה' בעילם, להטות בזה לב מלך ביד ה', שייטיב אחשורוש לישראל ויצילם בעל כורחו ושלא בטובתו. ואף שבפשט הכתוב מבואר שבאחשורוש הכתוב מדבר, מכל מקום נרמז כאן שנעשה זה בהסתר בפעולת מלך מלכי המלכים הקב"ה⁵⁶.

עוד אמרו המפרשים⁵⁷ בביאור הכתוב⁵⁸ "רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר", שלא רצו לכתוב במגילה את השם הנכבד והנורא, וכתבו "ממקום אחר" - ורמזו בזה לכינויו של הקב"ה 'מקום'⁵⁹.

שם המגילה

שמה המקובל של המגילה, הוא כפי שנקראת בגמרא⁶⁰, "מגילת אסתר". ויש שכתבו כי הכתוב⁶¹ "ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה ונכתב בספר", בא לומר, כי נקרא שמה של אסתר על המגילה⁶².

עם זאת, בדברי חז"ל והמפרשים מצינו לה כינויים נוספים: במשנה⁶³, היא נקראת בכינוי "מגילה" סתם. ובגמרא אמרו⁶⁴, שנקראת המגילה "אגרת הפורים"⁶⁵. במדרש⁶⁶, נקראת המגילה "מגילת אחשורוש", וכינוי זה מצינו בכמה מן המפרשים⁶⁷.

כתיבת המגילה

כותבי המגילה

בכתוב נאמר⁶⁸: "ויכתוב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים", ופירש רש"י, שהכוונה למגילה. לאחר מכן נאמר⁶⁹: "ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תוקף לקיים את איגרת הפורים הזאת השנית". ופירשה הגמרא⁷⁰, שהכוונה למגילה. ומכל זה עולה, כי מרדכי ואסתר כתבו את המגילה, בפעם הראשונה כתב מרדכי לבדו, ובשנית כתבו אסתר ומרדכי⁷¹. וכך אמרו בסדר עולם⁷², שנמנית אסתר משבע נביאות, מפני שכתבה את המגילה ברוח הקודש. וכן דעת חז"ל בירושלמי⁷³, שמרדכי ואסתר חתמו את המגילה קודם עזרא הסופר⁷⁴.

אך בברייתא מבואר⁷⁵, שאנשי כנסת הגדולה כתבו את המגילה. ועוד אמרו בגמרא⁷⁶, שאנשי כנסת הגדולה תיקנו שיהיו הכפרים מקדימים לקרוא ביום הכניסה, ורמזו זאת במגילה. ופירש רש"י⁷⁷, שהטעם שלא כתבוה מרדכי ואסתר, הוא מפני שלא ניתנו הנבואות להיכתב בחוץ לארץ. ובפירושו המיוחס לרמב"ם כתב⁷⁸, על פי דברי הגמרא⁷⁹, שאסתר שלחה לחכמים לקבוע את המגילה לדורות, והם כתבו את המגילה לבקשת אסתר⁸⁰. וכעין דברים אלו כתבו במדרש אגדת

בהקדמה לשיר השירים, אלשיך דניאל ה, ו, ר"א גאליקו ט, כט. 68. ט, כ. 69. שם, כט. 70. מגילה יט, א. 71. וראה בלקח טוב (צהלון) שמרדכי כתב רק מ"אחר הדברים האלה" (ג, א), מפני שבענותנותו לא רצה לספר שנתגלגלה הישועה על ידו על ידי שהציל את אחשורוש מבגתן ותרש. ובפעם השניה, הוסיפה אסתר וכתבה גם מעשה זה. 72. פכ"א. 73. מגילה פ"א ה"א. 74. שהקשו, כי לא יתכן שהכתוב במגילה ירמוז לתקנת עזרא שהיתה מאוחר יותר. 75. ב"ב טו, א. 76. מגילה ב, א. 77. ב"ב שם ד"ה כתבו יחזקאל. 78. בהקדמה. 79. מגילה ז, א. 80. ועי' חידושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם הל' מגילה ב, ט, שכתב ליישב הסתירה בדברי חז"ל ובדברי רש"י, שבחז"ל לא ניתנו לכתוב בתורת כתיב הקודש, אבל בתורת מגילה נכתבה כבר על ידי מרדכי

53. מגילה י, ב. 54. ירמיה מט, לח. 55. ירושלמי תענית פ"א ה"א; מכילתא פסחא פי"ד. 56. רסיסי לילה (ר' צדוק הכהן מלובלין) אות יט. 57. הקדמת הרס"ג לפירוש הארוך, לקח טוב ד, יד. 58. שם. 59. ראה ב"ר סח, ט. 60. ברכות נו, ב. 61. ט, לב. 62. המיוחס לרמב"ם (בהקדמה), וכן הביא ביערות דבש (ח"א דרוש ג) בשם מדרש. 63. מגילה א, א ועוד. 64. מגילה יט, א. 65. ולמדו מלשון הכתוב (ט, כט) "ותכתוב אסתר... את כל תוקף לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית", מה עיקר חיוב קריאת המגילה. וכן אמרו בגמרא שם שנקראת ספר ונקראת אגרת, וראה באוצר שם שנחלקו המפרשים מהי אותה אגרת. 66. שמו"ר (שנאן) ט, ז. 67. פירוש הגדה של פסח לר' יצחק אלאחדאב, אברבנאל ירמיה נא, כח, צרור המור בראשית ט, כו, עקידת יצחק

אסתר⁸¹: תניא, מגילת אסתר נעשית בשושן, ושלחו אותה לארץ ישראל כדי שיעשו אותה מגילה אשורית, שנאמר⁸² "ואת אשר כתב מרדכי אליהם"⁸³.

ובעקידת יצחק כתב⁸⁴, שהמגילה נכתבה על ידי סופרי פרס ומדי, ולבקשת אסתר העתיקה אנשי כנסת הגדולה, ושרתה בהם רוח הקודש לברר את האמת מן השקר⁸⁵.

דעה נוספת מצינו בסדר הדורות⁸⁶, שיחזקאל הנביא הוא שכתב את המגילה.

ואף שנחלקו הדעות האם מרדכי ואסתר כתבו את המגילה או אנשי כנסת הגדולה, הושוו כולם שנחתמה המגילה על ידי אנשי כנסת הגדולה בדורם של מרדכי ואסתר, או בדור שלאחריו. אמנם ישנם מספר פסוקים במגילה שלכאורה נראה מהם כי חיתומה של המגילה נעשה מאוחר יותר. ובעיקר נראה כן מדברי הכתוב⁸⁷: "והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור" - שמעיד הכתוב על שמירת ימי הפורים במשך כמה דורות. מכח ראייה זו, כתב בעל דורות הראשונים⁸⁸, כי בית מדרשם של אנשי כנסת הגדולה התקיים במשך כמה דורות, והמגילה נחתמה בסוף זמנם⁸⁹. והוסיף, כי בהכרח שנחתמה על כל פנים עוד בימי מלכות פרס, כי לולי זה לא היו מסיימים את המגילה בתקפו של אחשוורוש ובגדולת מלכות הפרסיים⁹⁰.

אסתר ברוח הקודש נאמרה

אמרו בגמרא⁹¹: שלחה להם אסתר לחכמים, כתבוני לדורות. ופירש רש"י⁹², שאסתר ביקשה מאת חכמי הדור לקובעה⁹³, ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים⁹⁴. ומבואר בגמרא שחכמים נמנעו מלכלול את המגילה עם כתבי הקודש עד שמצאו מקרא כתוב בתורה⁹⁵: "כתב זאת זכרון בספר", ולמדו מכך שיש לקבוע את מלחמת עמלק בכתבי הקודש שלוש פעמים. ומבואר בגמרא שם שהדבר תלוי במחלוקת תנאים בדרך דרשת הכתוב שם, אם המגילה נכתבה בכלל הכתובים אם לא⁹⁶.

עוד נחלקו בגמרא⁹⁷, האם מגילת אסתר מטמאה את הידים, ולדעת שמואל אינה מטמאת את הידים⁹⁸. וביארה הגמרא, כי לדבריו לא ניתנה אסתר להיכתב. אך מבארת הגמרא, כי אף שמואל סובר שאסתר ברוח הקודש נאמרה, אלא שנמסרה להיקרא, ולא ניתנה להיכתב. ונחלקו הראשונים בביאור שיטה זו, לשיטת רש"י, לא ניתנה המגילה להיכתב כלל, אלא לגורסה על פה ולקרותה. והקשו הראשונים ממה ששנינו⁹⁹ קראה על פה לא יצא¹⁰⁰. ותירצו התוספות, שלא נמסר ברוח הקודש לכותבה,

שאסתר, ובהמשך נכתבה בתורת כתבי הקודש ע"י אנשי כנסת הגדולה, ע"ש בארוכה. 81. ט, כג. 82. שם. 83. וראה עוד מה שהובא בהרחבה להלן ט, כ. 84. בהקדמה. 85. וראה בגמרא (מגילה ז, א): "אמר רב שמואל בר יהודה: שלחה להם אסתר לחכמים: קבעוני לדורות. שלחו לה: קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות. שלחה להם: כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס", ומשמע שהמגילה כבר היתה כתובה בספרי מדי ופרס לפני שנקבעה בישראל, ראה מהרש"א ח"א שם. אמנם יתכן, כי בתחילה כתובה מרדכי ואסתר והועתקה מהם ונכתבה בספרי פרס ומדי, ולאחר מכן, ביקשה אסתר שתיקבע בין כתבי הקודש. 86. חלק ספרים אות ת' ד"ה תורה. וכן בספר שפתי ישנים אות ת' ד"ה תורה. 87. ט, כח. 88. תקופת המקרא עמ' 262 והלאה. 89. וביאר, שמ"קובל היהודים" (ט, כג) עד סוף המגילה כתבו אנשי כנסת הגדולה. 90. עוד אמרו בירושלמי (מגילה פ"א ה"ה): רב ורבי חנינה ורבי יונתן ובר קפרא ורבי יהושע בן לוי אמרו: המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וכ"כ ברות רבה ד, ה. ועי' קרבן העדה שם, שהכוונה בזה שנאמר למשה שייכתב ענין מחיית עמלק פעם רביעית בין הכתובים, כמו שדרשו בבבלי (מגילה ז, א) מ"כתוב זאת זכרון בספר" (שמות יז, יד). ועל דרך זו דרשו בזהר (ח"ב קצא, ב) את הכתוב (ט, כג) "וקיבל היהודים" - משה שהוא כלל היהודים, שבשעת מתן תורה קיבל אף את מגילת אסתר. 91. מגילה ז, א. 92. להלן ט, לב בביאור הכתוב "ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה ונכתב בספר". 93. ראה לעיל בגמרא שם 'קבעוני לדורות'. 94. וכ"כ ריטב"א שם, שאסתר היתה רוצה שיכתובה לדורות עם כתבי הקודש. 95. שמות יז, יד. 96. שלדעת רבי יהושע, אין כתיבת מלחמת עמלק אלא שלוש פעמים, בתורה ובמשנה תורה ובנביאים, ולדעת רבי אלעזר המודעי כתיבתה בתורה ובמשנה תורה נמנית כאחת, ונכתבת בנביאים וגם במגילה. 97. מגילה שם. 98. וכן נחלקו ביומא כט, א. עי' מהרש"א סנהדרין ק, א. 99. משנה מגילה ב, א. 100. ואף שמואל מודה בזה, שהרי אמרו בגמרא משמו (מגילה יט, א), הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא. הרי שחובתה שתהא כתובה בפני עצמה. ריטב"א.

ואסתר, ובהמשך נכתבה בתורת כתבי הקודש ע"י אנשי כנסת הגדולה, ע"ש בארוכה. 81. ט, כג. 82. שם. 83. וראה עוד מה שהובא בהרחבה להלן ט, כ. 84. בהקדמה. 85. וראה בגמרא (מגילה ז, א): "אמר רב שמואל בר יהודה: שלחה להם אסתר לחכמים: קבעוני לדורות. שלחו לה: קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות. שלחה להם: כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס", ומשמע שהמגילה כבר היתה כתובה בספרי מדי ופרס לפני שנקבעה בישראל, ראה מהרש"א ח"א שם. אמנם יתכן, כי בתחילה כתובה מרדכי ואסתר והועתקה מהם ונכתבה בספרי פרס ומדי, ולאחר מכן, ביקשה אסתר שתיקבע בין כתבי הקודש. 86. חלק ספרים אות ת' ד"ה תורה. וכן בספר שפתי ישנים אות ת' ד"ה תורה. 87. ט, כח. 88. תקופת המקרא עמ' 262 והלאה. 89. וביאר, שמ"קובל היהודים" (ט, כג) עד סוף המגילה כתבו אנשי כנסת הגדולה. 90. עוד אמרו בירושלמי (מגילה פ"א ה"ה): רב ורבי חנינה ורבי יונתן ובר קפרא ורבי יהושע בן לוי אמרו: המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וכ"כ ברות רבה ד, ה. ועי' קרבן העדה שם,

אבל חכמים תקנו לכותבה ולקראה מתוך הספר. והריטב"א תירץ, שמעיקרה נמסרה על מנת לכותבה בשביל לקרוא בה, שלא תהא קריאתה על פה, אבל לשיטה זו אין נכללת בכלל כתבי הקודש, ולזה כוונת הגמרא שלא ניתנה להיכתב¹⁰¹.

ובברייתא ובגמרא¹⁰² הוכיחו חכמים בכמה אופנים שהמגילה כתובה ברוח הקודש, מכך שיש בה ובדרשות הכתובים שדרשו בה, כמה דברים שאי אפשר לדעת אותם בלא רוח הקודש, כגון דברים שנסתרים מעין אדם¹⁰³ או שנאמרו על העתיד להיות¹⁰⁴ או על הנעשה בעליונים¹⁰⁵.

דעת רבים מהראשונים ש"רוח הקודש" היא מדרגה פחותה מנבואה¹⁰⁶. וכתב הרמב"ם¹⁰⁷, שהמגילה נאמרה ברוח ה', אבל לא בנבואה, וזו מדרגה שמתחדש באדם כח לדבר בדברי חכמה או תהילה, או בתוכחות ובחכמת האלהות, אבל אין בזה את דרכי הנבואה המיוחדים לה, ולא נקרא זה נבואה אלא על דרך ההכללה¹⁰⁸. והן מדרגות שונות זו מזו ורחוקות מאד¹⁰⁹. וכתב רבי מאיר עראמה¹¹⁰, שאף על פי שהיו חגי זכריה ומלאכי בזמן הזה, לא רצה הקב"ה לגלותה בנבואה, אלא ברוח הקודש.

אמנם יש שנקטו לשון נבואה גם ביחס למגילת אסתר¹¹¹. ובסדר עולם¹¹² מנו את אסתר בין שבע הנביאות, והביאו מקור לכך מדברי הכתובים¹¹³ "ותכתוב אסתר" - שכתבה את המגילה בנבואה. ויש שכתב, שלא ניתן שום דבר להיכתב אם לא בא בנבואה¹¹⁴.

שפת המגילה

כנזכר לעיל, נכתבה המגילה בימי מלכות פרס, בסוף תקופת גלות בבל¹¹⁵. עם זאת, בעוד ספר דניאל שנכתב בגלות זו חציו ארמית, הרי שהמגילה נכתבה בלשון הקודש. ואף כששלחו מרדכי ואסתר את 'אגרת הפורים' ליהודים שבכל מאה עשרים ושבע מדינות אחשורוש, שלחו להם בלשון הקודש, כי לא שינו בני ישראל את לשונם, וכך אמרו חז"ל¹¹⁶: "ואל היהודים ככתבם וכלשונם"¹¹⁷ - מה לשונם לא נשתנה, אף כתבם לא נשתנה. וכן למדו חז"ל במדרש¹¹⁸ מפסוק זה ששמרו ישראל את לשונם.

עם זאת, ישנן מילים רבות במגילה שנלקחו מהשפה הארמית והשפה הפרסית. כך אמרו חז"ל¹¹⁹, כי יש במגילה מילים רבות בלשון תרגום, כגון "ונשמע פתגם המלך"¹²⁰, "וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן"¹²¹. כמו כן, כמה משמות החודשים הוזכרו במגילה - ניסן, סיון, טבת, אדר - ואמרו חז"ל¹²²: אמר רבי חנינה, שמות חדשים עלו מבבל - ששמות החודשים בלשון ארמית הם¹²³.

תלויה במעלת המחבר, שאין רוח הקודש שורה אלא לפי חכמת האדם ודעתו. וראה עוד מגיד מישרים (פרשת ויקרא מהדו"ק), אלשיך (ט, כח). 110. בסוף ביאורו למגילה. 111. ראה ראב"ע (ו, ו): יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב נלמד כי בנבואה נכתבה זאת המגילה, כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביום עצמו, וכמוהו "ויאמר עשו בלבו" (בראשית כו, מא), והאמת כי זאת המגילה ברוח הקודש נכתבה. 112. פכ"א. 113. ט, כט. 114. מהר"ץ חיות מגילה יד, ב. וראה חידושי הגר"ח (סטנסיל) סי' ה, שנקט שהכתובים גם ניתנו בנבואה, ומבאר לפי דרכו את החילוק בין נביאים לכתובים. 115. לאחר שכבשה פרס את בבל, אך קודם שנבנה בית המקדש, ועדיין מכונה זמן זה "גלות בבל". 116. סנהדרין כב, א. 117. ח, ט. 118. שה"ש רבה ו, ח. 119. מגילה ט, א. 120. א, כ. 121. שם. 122. ירושלמי ר"ה פ"א ה"ב. 123. וכן אמרו במגילה יח, א, כי אין אנו יודעים את פירוש המילים (ח, י) "אחשתרנים בני הרמכים".

101. וכ"כ טורי אבן מגילה שם. ועי' עוד חידושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם הל' מגילה ב, ט, שגם למסקנת הגמרא שאסתר בכלל כתבי הקודש, אסתר לא כתבה את המגילה תחילה ככתבי הקודש, אלא בתורת מגילה כשרה למצוות קריאתה, ואנשי כנסת הגדולה הם שכתבוה ברוח הקודש בתורת כתבי הקודש. וראה עוד לעיל ציון 74 ואילך. 102. שם. 103. "ויאמר המן בלבו" (ו, ו), "ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה" (ב, טו), "ובביזה לא שלחו את ידם" (ט, י). 104. "וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים זכרם לא יסוף מורעם" (ט, כח). 105. "קיימו וקיבלו היהודים" (ט, כז), ודרשו בה שקיימו למעלה מה שקבלו למטה, דהיינו שהסכימו מן השמים לתקנת ימי הפורים וקביעתם לדורות. ועיי"ש בגמרא. 106. וכן משמע בזהר חוקת קפג, ב. 107. מורה נבוכים ב, מה. 108. וכ"כ ר"ן (תענית ז, א מדפי הרי"ף), שמגילת אסתר לא נאמרה על פי נביא. וכ"כ רבינו בחיי ויקרא ח, ח, עיי"ש. וראה עוד רד"ק בהקדמה לביאורו לתהלים. 109. שו"ת חוות יאיר סי' ט. וראה ביאור הגר"א משלי א, א (חמדה גנוזה) שבדברים הנאמרים ברוח הקודש, מעלתם

להלן מספר דוגמאות של מילים במגילה שהן בשפות ארמית ופרסית: אחשדרפנים, פרתמים, פחה, פתגם, פתשגן, אונס, תוקף, נזק, הושיט, בירה, ועוד מילים רבות כיוצא בזה. כך גם בשמות האנשים כתב הראב"ע¹²⁴: והאמת, כי אלה השמות הנזכרים במגילה הם פרסיים, כן ממוכן, ואסתר מתורגם עמו הדסה. אמנם, פעמים שהמגילה עצמה מבארת בלשון הקודש את המילה הפרסית, כגון "הפיל פור הוא הגורל"¹²⁵, וכן בשמות החודשים, נאמר¹²⁶ "לחודש שנים עשר הוא חודש אדר", ומציין הכתוב למנין העברי של החודש עם שמו הארמי, וכן כמה פעמים.

מלכות פרס ומדי

מנין מלכי פרס ומדי וזהות אחשוורוש

סיפור המגילה עוסק בימי מלכות אחשוורוש, אך המגילה אינה נותנת לנו כל פרטים על אחשוורוש. לא נזכר שם אביו, אין הכתוב מספר כיצד הגיע למלכות, ולא את שמות המלכים שמלכו לפניו ולאחריו. גם העובדה כי היה מלך פרס ומדי מוזכרת רק בעקיפין, ואילו בתיאור מלכותו בתחילת המגילה אומר הכתוב¹²⁷: "ויהי בימי אחשוורוש הוא אחשוורוש המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה", ולא הזכיר הכתוב את עיקר מדינתו. כמו כן, אין המגילה מספרת אם בית המקדש היה בנוי או חרב בזמן סיפור המגילה.

בספר דניאל¹²⁸ נאמר: "ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו, ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלושה מלכים עומדים לפרס והרביעי יעשיר עושר גדול מכל וכחזקתו בעשרו יעיר הכל את מלכות יון". נבואה זו ניתנה בשנת שלוש לכורש, שהוא המלך השני לפרס ומדי¹²⁹, מיד אחרי דריוש המדי¹³⁰. ופירשו בברייתא דסדר עולם¹³¹ שהפסוק מונה שלושה מלכים כולל כורש, שהיה המלך השני מתחילת שלטון פרס ומדי, והמלך הרביעי הוא הרביעי מתחילת מלכות מדי, שהוא השלישי לכורש¹³². אם כן היו במלכות פרס ומדי ארבעה מלכים בסך הכל. כאמור, ידוע לנו שהמלך הראשון הוא דריוש המדי והשני הוא כורש הפרסי. אם כן אחשוורוש הוא המלך השלישי או הרביעי למלכות פרס. מלבד זאת, מוזכרים בספרי עזרא ונחמיה מלכים נוספים: בספר עזרא פרקים ה-ו, מסופר על דריוש שחי אחרי כורש והתיר לבנות את הבית. ובסוף ספר נחמיה¹³³ מתוארכת רשימת יוחסין לימי דריוש הפרסי. בספר עזרא החל מפרק ז והלאה, וכן בספר נחמיה¹³⁴, מסופר על ארתחשסתא שמלך לכל הפחות כשלושים ושלוש שנים¹³⁵.

מחוץ למגילה, מוזכר המלך אחשוורוש פעם אחת בספר עזרא¹³⁶: "ובמלכות אחשוורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים, ובימי ארתחשסתא כתב בשלם מתרדת טבאל" וגו'. ופעם נוספת בספר דניאל¹³⁷: "בשנת אחת לדריוש בן אחשוורוש מזרע מדי". מסדר הפסוקים משמע, כי אחשוורוש מלך בין עליית זרובבל בימי כורש והפסקת בנין הבית, לבין חידוש הבנין בימי דריוש.

דעה זו כי זמן המגילה הוא בתקופה שבין תחילת הבנין לבין חידוש בנין הבית והשלמתו, היא הדעה העיקרית בדברי חז"ל והמפרשים, וכך מבארים חז"ל בסדר עולם¹³⁸, ולפיכך מסדר תנא דסדר עולם את מלכי פרס כך: א. דריוש המדי, שמלך שנה אחת. ב. כורש מלך פרס, שמלך שלוש שנים (מקוטעות). ג. אחשוורוש המדי, שמלך ארבע עשרה שנה. ד. דריוש מלך פרס, שמלך שלוש שנים ושש שנים,

124. נ"א א, י. 125. ג, ז. ראה ראב"ע נ"א שם: "הפיל פור" - זאת המילה פרסית ופירושה גורל, וראה שם בפירושים השונים של מילה זו. 126. שם. 127. א, א. 128. יא, א-ב. 129. שם, כט. 130. דניאל ו, א ועוד. 131. פרקים כח-ל. 132. ניתן היה לפרש כי פסוק זה מונה את המלכים אחרי כורש, ואם כן היו חמישה מלכים לפרס ומדי, דריוש, כורש ועוד

שלושה מלכים אחריו. אבל אם כן קשה לשון הפסוק, שכן מחד נאמר שיהיו רק שלושה מלכים ומאידך נאמר שיהיה מלך רביעי. 133. יב, כב. 134. ב, א; יג, ו. 135. שנאמר שם: "ובכל זה לא הייתי בירושלים כי בשנת שלוש שנים ושנים לארתחשסתא מלך בבל באתי אל המלך ולקץ ימים נשאלתי מן המלך". 136. ד, ו-ז. 137. ט, א. 138. פרק כח.

ובשנתו השנייה נתן לבנות את בית המקדש, והוא המכונה בעזרא ונחמיה 'ארתחשסתא', ופירשו, שכל מלכי פרס נקראים ארתחשסתא.

כך עולה גם מדברי חז"ל במסכת מגילה¹³⁹, וכך מבואר במדרשים, כגון שאמרו¹⁴⁰, שאחשורוש וושהי ביטלו את בנין בית המקדש¹⁴¹, ואמרו עוד¹⁴², שהשתמשו בכלי המקדש. ובירושלמי אמרו¹⁴³, שתיקנו אנשי כנסת הגדולה לעשות את יום הפורים בט"ו באדר בערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון, כי בימי אחשורוש היתה ארץ ישראל חריבה. ואמרו עוד¹⁴⁴, כי מרדכי ואסתר קדמו לעזרא. ועוד אמרו במדרש¹⁴⁵: אמר רבי יהודה ברבי סימון, דריוש האחרון בנה של אסתר היה. וכן סידרה הגמרא¹⁴⁶ בסדר הכתובים את מגילת אסתר קודם ספר עזרא. כדעה זו נקט גם הרמב"ן¹⁴⁷, כי בימי המגילה, ישבו אנשי כנסת הגדולה עם רוב ישראל בארץ ישראל, ורק מעטים עלו לאחר מכן עם עזרא הסופר¹⁴⁸.

דעה נוספת מתבארת בפרקי דרבי אליעזר¹⁴⁹, שאחשורוש היה המלך הרביעי של פרס ומדי. ולפי זה, היה אחשורוש לאחר דריוש, ומעשה המגילה התרחש בזמן שבית המקדש כבר בנוי. וכן מנו חז"ל במדרש את סדר מלכי פרס, ואמרו¹⁵⁰: "ועז משולשת"¹⁵¹, זו מדי שהיתה מעמידה שלושה מלכים, כורש ודריוש ואחשורוש. ופירשו רד"ל ומהרז"ו, שלדעת פרקי דרבי אליעזר, אחשורוש הוא ארתחשסתא, ופירשו כן את דברי המדרש¹⁵²: רבי לוי אמר, אחשורוש הוא ארתחשסתא. וכדעה זו עולה גם מדברי תרגום שני למגילה¹⁵³, שמרדכי שלח לחגי זכריה ומלאכי היושבים בלשכת הגזית לבקש רחמים לבטל את גזירת המן.

אולם במפרשים מצינו דעות נוספות במנין מלכי פרס ומיהו אחשורוש: בפירוש המיוחס לרש"י לספר דניאל¹⁵⁴ מביא בשם ספר יוסיפון¹⁵⁵, שבין כורש לאחשורוש מלך מלך נוסף, הוא כמבישה בן כורש. וכן כתב אברבנאל בספר מעיני הישועה¹⁵⁶. דעות נוספות הביא בספר צמח דוד בשם כותבי הזכרונות¹⁵⁷, שמלכו ארבעה עשר מלכים לפרס, והביא שיש שכתבו כי אחשורוש הוא המכונה 'ארתחשסתא אורך היד', והביא שיש שכתבו שאחשורוש הוא המלך שמלך אחריו המכונה 'ארתחשסתא מנימון'¹⁵⁸. דעה נוספת מביא רבי תנחום הירושלמי¹⁵⁹ בשם יש אומרים, כי אחשורוש שבמגילה הוא אבי דריוש שכבש את בבל¹⁶⁰. ולפי זה, היה מעשה המגילה באמצע גלות בבל במלכות בלשצר, או אפילו בזמן מלכות אויל מרודך¹⁶¹.

רבי יצחק אייזיק הלוי¹⁶² נוקט, כי אחשורוש הוא המלך המכונה ביוונית 'כסרכסס' (XERXES), וכותב, כי היה קודם ארתחשסתא שבימיו עלו עזרא ונחמיה¹⁶³.

מהודו ועד כוש - גודלה של ממלכת אחשורוש

המגילה פותחת בתיאור ממלכת אחשורוש ואומרת, "המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה", כלומר שמלך אחשורוש על רבות מארצות העולם, ואמרו חז"ל¹⁶⁴: תנו רבנן: שלושה מלכו

פרס שכתבו חז"ל בסדר עולם. ועי' בספר יוחסין (מאמר שישי) שהאריך מאד בסדרם של מלכי פרס. ועי' בספר באר הגולה למהר"ל (סוף באר ו) שהשיג על שיטה זו בחריפות. וראה עוד קובץ אגרות חזון איש ח"א אגרת רז. וראה הרחבה וביאור בנושא זה אצל: הרב י' ענבל, תורה שבעל פה: סמכותה ודרכיה, מוסד הרב קוק, ירושלים תשע"ה, עמ' 652-631. 159. א. א. 160. ראה דניאל ט, א: "בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר הומלך על מלכות כשדים". 161. וראה עוד רלב"ג ב, יח, שכתב שכאשר הומלכה אסתר נתן אחשורוש רשות לעזרא לעלות לארץ ישראל. 162. דורות הראשונים, תקופת המקרא, עמ' 262 והלאה. 163. וראה עוד: הרב י' לנדי, ויהי בימי האימפריה הפרסית, קרית יערים תשע"א, עמ' 40-42. 164. מגילה יא, א.

139. יא, ב. 140. אסת"ר א, א; שם ה, ב. 141. ופירשו כי צרי יהודה ובנימין ששלחו את איגרת השטנה לארתחשסתא (עזרא ד) שבגללה ביטל את בנין הבית, היו בניו של המן. 142. מגילה יב, א. 143. מגילה פ"א ה"א. 144. ירושלמי שם. 145. ויק"ר יג, ה. 146. ב"ב יד, ב. 147. מגילה ב, א. 148. וראה בדברי הר"ן על הרי"ף (מגילה א, ב) שחולק על זה, וכתב כי רוב ישראל היו בחוץ לארץ. וראה הרחבה בענין זה להלן ט, יז; ט, יט. 149. פמ"ט. 150. ב"ר מד, טו. 151. בראשית טו, ט. 152. אסת"ר א, ג. 153. ד, א. 154. יא, ב. 155. ספר ראשון פ"ג. ובספרו קדמוניות היהודים (ספר יא) כתב, כי אחשורוש היה בן ארתחשסתא שבימי עזרא ונחמיה. 156. מעין י תמר ז. 157. ח"ב אלף הרביעי שפ"ט. 158. ראה שם שהאריך ליישב סדר זה עם מנין שנות מלכי

בכיפה, ואלו הן: אחאב, ואחשורוש, ונבוכדנצר. כך גם משמע מחיתום המגילה¹⁶⁵: "וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים", ומפסוק זה עולה כי מלך אף על איי הים הרחוקים¹⁶⁶.

אמנם, לא כל זמן מלכותו מלך על כל העמים הללו, וכך אומרת הגמרא¹⁶⁷: אמר רב חסדא: בתחילה מלך על שבע, ולבסוף מלך על עשרים, ולבסוף מלך על מאה. וכעין זה אמרו במדרש¹⁶⁸, כי כבש מדינות בוו אחר זו. ומבאר המהרש"א¹⁶⁹, שבימי ושתי מלך על שבע מדינות בלבד, ומשנשא את אסתר כבש עוד עשרים, ולאחר מכן עוד מאה מדינות.

דעה נוספת מצינו במדרשים¹⁷⁰, לפיה בעולם כולו ישנן מאתים וחמישים ושתיים אפרכיות [=מלכויות], ואחשורוש מלך רק על מאה עשרים ושבע מדינות, שהן כחצי מן העולם בלבד.

דעה שלישית מצינו במדרש¹⁷¹: בתחילה היה שולט מסוף העולם ועד סופו, שנאמר¹⁷² "מהודו ועד כוש", וכשהרג את ושתי מרדו עליו כולן, וכיון שנשא את אסתר חזרו לו שבע ועשרים ומאה מדינות בזכותה, וכשנפל המן וחזרה הגדולה למרדכי, חזרו כולן, שנאמר¹⁷³ "וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים".

עוד על גודלה של מלכות אחשורוש ניתן ללמוד מספר יוסיפון¹⁷⁴, המספר כי בימי אחשורוש התעוררו מלחמות רבות בין פרס ליוון, ובגתן ותרש ביקשו להרוג את אחשורוש בשביל למצוא חן בעיני היוונים¹⁷⁵. ומזה יתכן, כי אחשורוש ניסה למלוך על יוון, ולהילחם בהם, ובסופה של המגילה ניצחם וזהו המס ששם על איי הים, הם יוון ורומי. וכעין זה כתב המלבי"ם¹⁷⁶, שהכתוב בסוף המגילה מספר שהצליח מרדכי בהנהגתו בעניני המלוכה, וכבש מדינות רבות בחיל המלך, עד ששם המלך מס על כל הארצות הסמוכות אל מלכותו, וגם על איי הים הרחוקים. אבל הראב"ע כתב¹⁷⁷, שכוונת הכתוב לעמים שלא היו תחת מלכותו, אלא שנתנו לו מס כי יראו ממנו¹⁷⁸.

אף שמלך אחשורוש על ארצות רבות, ומכללן על הארצות שבהן שכנו השבטים, מצינו בספר אלדר הדני¹⁷⁹, שעשרת השבטים לא היו בכלל הגזירה, ועל כן אמר: יש להם המקרא כולו, ואין קורין מגילה ממעשה אסתר, כי לא היו באותו הנס.

השגחת ה' במגילה

כתיבת שם שמים במגילה

ראה לעיל¹⁸⁰ שהמפרשים ביארו מדוע לא נזכר שם שמים במגילה, כדי למנוע את קנאת הגויים בניסים שנעשו לישראל¹⁸¹. ועוד כתבו, שמפני שהשתלשלות האירועים במגילה היתה כדרך הטבע והיה הנס נסתר, לפיכך הוסתר שם שמים במגילה ונכתב ברמז בלבד. והרחיבו המפרשים בביאור טעם זה:

המהר"ל כתב¹⁸²: שהיות וניסי המגילה נעשו על פי דרך הטבע ולא היתה השגחת ה' ניכרת, עד שיכלה אסתר לתלות את ההצלה בעצמה, על כן לא נזכר שם ה' במגילה, כי כל מהות הנס היא שהיה בהסתתרות פנים. וקרוב לזה כתב רבי מאיר עראמה¹⁸³, כי מאחר שלא גילה ה' את השגחתו בנס גלוי, ואף שהיו שם כמה נביאים אף לא התגלה להם לכתוב את המגילה בנבואה, הבינו החכמים כי ברצון ה' להסתיר את השגחתו, ועל כן לא פרסמוהם¹⁸⁴.

165. י, א. 166. כלומר רומי או תרשיש. ראה רש"י ישעיה
יא, יא, ופרקי דרבי אליעזר פ"י. 167. מגילה יא, א.
168. אסתר"ר א, ז. 169. ח"א מגילה שם. 170. אסתר"ר א,
ה; שם, יב; פרקי דרבי אליעזר פי"א. 171. מדרש תהלים כב,
יז. 172. א, א. 173. י, א. 174. ספר ראשון פ"ד.
175. וכעין זה מצינו במדרש (אוצר מדרשים אייזנשטיין, אסתר
פט"ז), שכתב אחשורוש במכתבו לכל האומות, כי בדעת המן
היה להרוג את מרדכי ואסתר: "כי באבדם יוותר המלך לבדו,
ויתנבל עליו להמיתו ומלכות הפרסיים תיטוב לאנשי מוקדון".
176. י, א. 177. שם. 178. עוד בענין גודלה של מלכות
אחשורוש, ראה להלן א, א. 179. אוצר המדרשים
(אייזנשטיין). 180. ציון 26 ואילך. 181. ובספר עלי תמר
על הירושלמי (מגילה פ"א ה"ה ד"ה ולא זוז) כתב, שמאחר
שנכתבה המגילה בשושן בשפה הפרסית, כתבו את המגילה
כאילו השתלשלו המאורעות לפי טבע הענינים, בכדי שצוררי
ישראל לא יאמרו שאכן צודק המן באומרו (ג, ח) "ודתיהם
שונות מכל עם". 182. אור חדש ב, כב. 183. בסוף ביאורו
למגילה. 184. וכ"כ בעקידת יצחק במבוא למגילה, כי מאחר

והוסיף לבאר זאת רבי ירוחם ליבוביץ ממיר¹⁸⁵, על פי דברי חז"ל¹⁸⁶ שירמיהו ודניאל השמיטו מלומר על הקב"ה "הגיבור והנורא", כי בימיהם לא נגלו גבורותיו ונוראותיו של הקב"ה, מפני שהיו בני ישראל בגלות, ולא אמרו תואר כלפי המקום שלא נתגלה בימיהם כי "יודעים בהקב"ה שאמיתי הוא, לפיכך לא כיזבו בו". ועל כן, מאחר שאף בנס המגילה, נעשה הכל בדרך הטבע ולא התגלתה הנהגת ה', לפיכך היה בכך כעין שקר כלפי מעלה להזכיר במגילה את שם ה'.

והמפרשים כתבו טעמים נוספים לדבר:

רב סעדיה גאון והראב"ע כתבו¹⁸⁷, שמרדכי ידע כי הפרסיים יעתיקו את המגילה לכתביהם, ואם יכתוב שם את שם ה', יכתבו הם שם עבודה זרה תחת שם ה', ועל כן לא כתב בה את שם ה' בכלל¹⁸⁸. כעין זה כתבו בתשובות הגאונים¹⁸⁹, שמפני שהפרסיים העתיקו את המגילה לכתביהם, לא רצה הקב"ה שייכתב שמו בין כתבי הפרסיים¹⁹⁰. ובעקידת יצחק כתבו¹⁹¹, שהמגילה נכתבה על ידי הפרסיים, ואנשי כנסת הגדולה העתיקה מהם, ושרתה בהם רוח הקודש לברר את האמת מן השקר, וכיון שהמגילה הועתקה מספרי עובדי עבודה זרה לא הוזכר שם של קדושה בתוכה¹⁹².

טעם נוסף כתבו בתשובות הגאונים¹⁹³, על פי דברי חז"ל¹⁹⁴, שתיקנו חכמים שלא לכתוב את שם ה' באגרות חוב, מפני שלאחר שיפרע הלווה את חובו תהיה האגרת עם שם ה' באשפה. והיות שמגילת אסתר נקראת "אגרת"¹⁹⁵, לא חילקו חכמים בינה לשאר אגרות, ועל כן לא רצו לכתוב בה את שם ה'¹⁹⁶.

רבי שלמה אלקבץ¹⁹⁷ הביא בשם 'זקן אחד', כי מלחמת עמלק לא נעשתה בבת אחת, אלא תחילתה על ידי יהושע, המשכה על ידי שאול המלך, והמשיכה המלחמה על ידי מרדכי ואסתר, וסופה יהיה בבוא הגאולה השלמה, ואין כבוד ה' להזכירו על דבר שעדיין לא נשלם¹⁹⁸. והחיד"א כתב¹⁹⁹, שמאחר שנעשה הנס בדרך איסור - על ידי שנישאת אסתר לערל, אין כבוד ה' להזכיר את שמו במגילה.

טעם אחר כתב רבי פנחס מקוריץ²⁰⁰, שהיות וקוראים את המגילה בפורים, שיש בו מצות שתיית יין, חששו חכמים שיקרא אדם את המגילה לפנות ערב אחר שנשכר, ואסור להזכיר את השם כשהוא שיכור. ובשו"ת דברי יציב²⁰¹ כתב, שכיון שחייבו חכמים אף את הנשים לשמוע מגילה, ויש שנהגו שנשים לא תיכנסנה לבית הכנסת בשעת נדתן²⁰², על כן לא הזכירו בה את השם בכדי שיוכלו אף הנשים לקרוא ולשמוע את המגילה.

טעם הגזירה וטעם הישועה

המגילה עוסקת בסיפור גזירת המן להשמיד את ישראל, ובהצלתם על ידי אסתר. הכתוב איננו מבאר מדוע נגזר על ישראל עונש זה, ומדוע התבטלה הגזירה. ובחז"ל מצינו כמה טעמים לכך²⁰³.

בגמרא אמרו²⁰⁴: שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי: מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור

מהרי"ל הל' פורים אות יד בשם מהר"י סג"ל. 191. בהקדמת פירושו למגילה. 192. וכ"כ מהרש"א ח"א מגילה ד, א. 193. שערי תשובה שם. 194. ר"ה יח, ב. 195. ט, כו. 196. וקרוב לזה כתב בדורות הראשונים תקופת המקרא עמ' 262 והלאה, שבתחילה שלחה מרדכי ואסתר כאגרת ועל כן לא כתבו בה שם שמים, כדין האגרות וכנ"ל, ואנשי כנסת הגדולה שנמנו וגמרו לכלול את המגילה בין כתבי הקודש לא רצו לשנות מלשון המגילה, ועל כן לא הוסיפו בה את שם ה'. 197. בהקדמתו לספרו מנות הלוי. 198. וכמו שאמרו חז"ל (מדרש תנחומא כי תצא יא): כל זמן שורעו של עמלק בעולם לא השם שלם ולא הכסא שלם. 199. דברים אחדים דרוש כא לשבת וזכור. 200. אמרי פנחס פורים אות קלו. 201. ליקוטים והשמטות סי' לו. 202. עי' רמ"א או"ח פח, א. 203. ראה עוד בענין זה באוצר ד, א. 204. מגילה יב, א.

והכל נעשה בדרך הטבע, לא הוזכר שם ה'. וראה עוד ביאורי אגדות להגר"א ב"ק צב, ב, שו"ת רב פעלים ח"ד (סוד ישרים סי' יא). וכעין מהלך זה, כתבו רבים מן האחרונים, ספרי החסידות וגדולי המוסר. 185. דעת חכמה ומוסר ח"א מאמר קבג. 186. יומא טט, ב. 187. בהקדמות פירושיהם למגילה. 188. ובעקידת יצחק במבוא למגילה הקשה על פירוש זה, כי בספר דניאל ועורא הוזכר שם ה' כמה פעמים, אף שודאי כל החלקים שבהם שנכתבו בארמית, ודאי הועתקו בספר דברי הימים למלכי בבל ופרס, כי דניאל היה גדול כמרדכי. עוד הקשה, שאת צומות היהודים וקבלתם את חג הפורים עליהם ועל זרעם, ודאי שלא העתיקו הפרסיים, ושם יכל הכתוב להזכיר כי צמו לה', וכי עשו חג להודות לה'. 189. שערי תשובה סי' רא. 190. וכיוצא בדברים הללו כתב במרדכי שבת רמז שצו, והביאו הט"ז או"ח שלד, יא. וכן הביא במנהגי

כליה? אמר להם: אמרו אתם. אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. אם כן שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו! אמרו לו: אמור אתה. אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם. אמרו לו: וכי משוא פנים יש בדבר? אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים, אף הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהן אלא לפנים, והיינו דכתיב²⁰⁵ "כי לא עינה מליבו". הרי שהובאו בגמרא שני חטאים, חטא ההנאה מסעודת אחשורוש, בו חטאו רק יהודי שושן. וחטא הצלם - שהשתחוו רוב ישראל לצלמו של נבוכדנצר בבקעת דורא. וביארו במדרש²⁰⁶, שאף שרק יהודי שושן חטאו במשתה, נגזרה הגזירה על כל ישראל מפני שכל ישראל ערבים זה לזה.

טעם נוסף מתבאר במדרש²⁰⁷, כי במשתה אחשורוש קלקלו רבים מישראל בעריות עד שאמר הקב"ה למה לי אומה זו, וחתם על הגזירה להשמידם. טעם נוסף עולה מדברי הגמרא²⁰⁸, כי נגזרה הגזירה מפני שהתעצלו ישראל מלעסוק בתורה.

טעם נוסף מתבאר במדרש²⁰⁹, כי היו ישראל ראויים לכלייה בימי המן על שנתייראו. ונושעו, מפני שסמכו על כך שיעקב אבינו נתיירא אף הוא, אף על פי שהובטח לו²¹⁰ "והנה אנוכי עמך". המדרש איננו מסביר ממה יראו ישראל שנגזר עליהם כליה, ובמדרש בראשית רבתי²¹¹ נאמר: ראויין היו ישראל כליה בימי המן על שנתייראו ונתייאשו מן הגאולה וכו'.

מפרשי המגילה

למגילת אסתר התחברו מדרשים, תרגומים ופירושים רבים במהלך הדורות, ביניהם מדרשים שיתכן והתחברו עוד בזמן בית שני. להלן נסקור את המדרשים והמפרשים העיקריים שדבריהם הובאו על הסדר באוצר²¹²:

מדרשי המגילה

המדרש הראשון למגילה, כלול בתלמוד בבלי במסכת מגילה (י, ב - טז, ב), בה נדרשת כל המגילה מתחילתה ועד סופה. מלבד דברי הגמרא, קיימים לפנינו מדרשים נוספים על המגילה: מדרש אסתר רבה²¹³, התחבר על ידי אמוראי ארץ ישראל, ונוספו עליו בימי הגאונים מתלמוד בבלי ועוד; ילקוט שמעוני, המיוחס לרבי שמעון אשכנזי מפרנקפורט; מדרש אבא גוריון, מהמדרשים הקדומים מראשוני האמוראים; מדרש פנים אחרים, נוסח א' ונוסח ב'; לקח טוב, מרבינו טוביה ב"ר אליעזר מיוון²¹⁴, רובו ילקוט מדברי חז"ל, ונוספו בו מפירושו של רבינו טוביה²¹⁵; אגדת אסתר²¹⁶; מדרש תוספת למגילת אסתר²¹⁷; מדרש ירושלמי²¹⁸; כמו כן, בפרקי דרבי אליעזר (פרקים מט-נ) נכלל מדרש למגילה²¹⁹.

תרגומי המגילה

תרגום ראשון בארמית, המיוחס לאמורא רב יוסף²²⁰; תרגום שני, גם הוא בארמית, נתחבר ככל הנראה בימי הגאונים²²¹; 'תפסיר' מרב סעדיה גאון - תרגום המגילה לערבית²²².

²⁰⁵ דכתיבא תרגום' - שכתובה המגילה בארמית] משמע כי היה מצוי בימיהם תרגום למגילה. וכן כתב בשו"ת רדב"ז ח"ב סי' תתיח, שהתרגום לאסתר התחבר על ידי רב יוסף. ובצורר המור (דברים לב, לה) מייחס את התרגום ליונתן בן עוזיאל. וראה עוד תוס' מגילה כא, ב ד"ה ובמגילה, שהתרגום התחבר בזמן התנאים, אבל לא ע"י יונתן בן עוזיאל. ²²¹ באוצר הגאונים (מגילה ג, א) מביא בשם רב האי גאון שכתב, שיש כאן בבבל תרגום אסתר כמה גוונים משונים זה מזה, אחד יש בו תוספת הרבה ומדרשות, ואחר אין בו. ויתכן שכוונתו לשני התרגומים שבידינו. בתרגום ראשון ותרגום שני השתמשנו בעיקר ע"פ הנדפס במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו, עם תרגום עברי מאת הרב פנחס קורח. ²²² תורגם חלקית ללה"ק ע"י הרב יוסף קאפח, ונדפס

²⁰⁶ איכה ג, לג. ²⁰⁷ שה"ש רבה ז, ח. ²⁰⁸ אסתר ז, יג. ²⁰⁹ מגילה יא, א. ²¹⁰ ב"ר עו, א. ²¹¹ פרשת וישלח עמוד 167. ²¹² רשימה מלאה של הספרים שהובאו באוצר, ראה בסוף האוצר. ²¹³ מכונה גם: מדרש אחשורוש, אגדת אחשורוש, מדרש מגילת אסתר. ²¹⁴ בימי רש"י. ²¹⁵ שלושה מדרשים אלו י"ל בההדרת ר"ש בובר, וילנא תרמ"ז. ²¹⁶ כת"י מתימן, י"ל בההדרת ר"ש בובר, קראקא תרנ"ז. ²¹⁷ הביאו רבינו יעקב ב"ר מכיר, שהעתיקו מלשון לעו, נדפס ב'בתי מדרשות' ע"י רש"א ורטהיימר, מכת"י הגניזה. ²¹⁸ נדפס ב'בתי מדרשות' ע"י הנ"ל, מכת"י הגניזה. ²¹⁹ וראה בספר 'תורה שלמה' לרמ"מ כשר, ירושלים תשנ"ד, שליקט מדרשים רבים נוספים על המגילה מכל ספרי חז"ל. ²²⁰ מדברי הגמרא (מגילה יח, א)

פירושי הראשונים

בימי הראשונים התחברו פירושים רבים למגילה. מראשוני אשכנז וצרפת קיימים לפנינו הפירושים הבאים: פירוש רש"י²²³, רשב"ם²²⁴, רבי יוסף קרא²²⁵, רוקח²²⁶, רבי אביגדור כהן צדק²²⁷, פירוש לאחד הראשונים מצרפת ששמו לא נודע²²⁸, רבי ישעיה דטארני²²⁹. כמו כן לוקטו פירושי בעלי התוספות בספר 'תוספות השלם'²³⁰.

מראשוני ארצות המזרח, לפנינו הפירושים הבאים: הפירוש הארוך לרב סעדיה גאון²³¹, רבי אברהם אבן עזרא²³², רבי נתנחום הירושלמי²³³, רלב"ג²³⁴, פירוש המיוחס לרמב"ם²³⁵, רבי שמריה האקריטי²³⁶, רבי יהושע אבן שועיב²³⁷, רבינו בחיי²³⁸, רבי יוסף נחמיאש²³⁹, רבי אברהם חדידה²⁴⁰, רבי משה חלאיו²⁴¹, רבי יעקב אלג'יאני²⁴², רבי נתנאל ב"ר ישעיה בעל 'מאור האפלה'²⁴³, 'מדרש החפץ' לרבי זכריה הרופא²⁴⁴.

פירושי דור מגורשי ספרד ושאר אחרונים

רבי יוסף חיון, עקידת יצחק לרבי יצחק עראמה, רבי מאיר עראמה²⁴⁵, אשכול הכופר לרבי אברהם סבע, רבי זכריה סרוק, לחם סתרים לרבי יוסף טאיטאצאק, פירוש המגילה בתוך ספר מגיד מישרים לרבי יוסף קארו²⁴⁶, רבי יוסף אבן יחיא, מנות הלוי לרבי שלמה אלקבץ, משאת משה לרבי משה אלשיך, יוסף לקח לרבי אליעזר אשכנזי, ידי משה לרבי משה אלמושינו, מאמר מרדכי לרבי שם טוב מלמד, אור חדש למהר"ל מפראג²⁴⁷, מחיר יין לרמ"א, רבי אלישע גאליקו, רבי שמואל די אוזידא, מגילת ספר לרבי שלמה בן צמח דוראן, מגילת סתרים (צוף דבש) לרבי וידאל הצרפתי, שלום אסתר לרבי יצחק

במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. לאחרונה תורגם כולו מחדש ללשון הקודש בתוספת הערות מאירות עיניים, ונדפס בספר 'הליווי בגלות', ע"י הרב שמעיה יצחק הלוי, מכון האוצר, ירושלים תשע"ו. 234. השתמשנו בעיקר ע"פ הנדפס במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. 235. י"ל ע"י רמ"י ווייסמאן, ירושלים תשנ"ז. 236. ה"ס-ה'ק בערך. נדפס לראשונה ע"י א' ארנד, מחקרים במקרא ובחינוך, ירושלים תשנ"ז. 237. בדרשתו לפרשת תצוה. 238. בספרו כד הקמח ערך פורים, ביאור על דרך הפשט, על דרך המדרש ועל דרך השכל. השתמשנו בעיקר ע"פ הנדפס במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. 239. תלמיד הרא"ש. השתמשנו בעיקר ע"פ הנדפס במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. 240. חי בשנת ה'ר בערך. נדפס לראשונה בתוספת הערות מאירות עיניים, ע"י ר"ד הולצר ורו"א הולצר, מיאמי תשס"ח. 241. חי כנראה בתחילת האלף השישי. נדפס לראשונה במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. 242. חי בתקופת הרא"ש. נדפס לראשונה ע"י ר"א אביני, בקובץ 'חצי גבורים - פליטת סופרים', ניסן תשע"ו. 243. מחכמי תימן. נדפס לראשונה ע"י רמ"ר ליהמן, בספר הזכרון להרב יצחק נסים, ח"ג, ירושלים תשמ"ה. 244. נדפס לראשונה ע"י רי"ל נחום, בספר חשיפת גנוזים מתימן, חולון תשל"א. 245. ברוב המהדורות (ביניהן כאלו שנדפסו בשנים האחרונות) נדפס פירוש רבי מאיר עראמה תחת השם "עקידת יצחק" ויוחס לאביו רבי יצחק עראמה. באוצר הבאנו את פירוש רבי יצחק עראמה בשמו המקורי "עקידת יצחק" ואת פירוש רבי מאיר עראמה בשם מחברו ר"מ עראמה. 246. פרשת ויקהל מהדורא קמא. 247. השתמשנו בעיקר במהדו' הרב יהושע דוד הרטמן, מכון ירושלים תשע"ד.

במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. לאחרונה תורגם כולו מחדש ללשון הקודש בתוספת הערות מאירות עיניים, ונדפס בספר 'הליווי בגלות', ע"י הרב שמעיה יצחק הלוי, מכון האוצר, ירושלים תשע"ו. בספרי המפרשים מוזכרים תרגומים נוספים: תרגום זוטא, תרגום רבה, תרגום ירושלמי, תרגום רבה דירושלמי, ותוספתא דתרגום ירושלמי, אך לפחות בחלק מהמקרים הכוונה לנוסחאות שונות של התרגומים שבידינו. ראה: הרב פ"מ חורגין, תרגום כתובים, ניו יורק תש"ה. 223. השתמשנו בעיקר ע"פ הנדפס במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. 224. נדפס במקראות גדולות הכתר, הוצאת אוני' בר אילן, רמת גן תשע"ב. וראה הערה הבאה. 225. נוסח א ונוסח ב. נדפסו במקראות גדולות הכתר, הוצאת אוני' בר אילן, רמת גן תשע"ב. חלקים גדולים מפירושי רשב"ם ור"י קרא נדפסו במגילת אסתר מהדו' תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו, תחת השם 'חכמי צרפת'. 226. מהדו' שערי בינה, בההדרת רמ"ר ליהמן, ניו יורק תש"מ; ומהדו' ר"י קלוגמאן, בני ברק תשמ"ה. 227. נדפס במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. 228. נדפס במקראות גדולות הכתר, הוצאת אוני' בר אילן, רמת גן תשע"ב. 229. השתמשנו בעיקר ע"פ הנדפס במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. 230. ע"י ר"י גליס, ירושלים תשס"ג. 231. נדפס לראשונה בשם 'הליווי בגלות', בתוספת הערות מאירות עיניים, ע"י הרב שמעיה יצחק הלוי, מכון האוצר, ירושלים תשע"ו. 232. שתי נוסחאות. השתמשנו בעיקר ע"פ הנדפס במגילת אסתר מהדורת תורת חיים, מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו. 233. נדפס לראשונה בתוספת

גרשון, לקח טוב לרבי יום טוב צהלון, ישע אלהים לרבי אברהם צהלון, שמן המור לרבי אהרן אביוב, יד המלך לרבי שמואל וואליריאו, דברי אסתר לרבי יוסף קונציו.

מנחת ערב לרבי משה מפרנקפורט, ראשון לציון לרבי חיים בן עטר, פירוש הגר"א²⁴⁸, נחל אשכול לחיד"א, באר אברהם לרבי אברהם בן הגר"א, כלי חמדה לרבי שמואל לנייאדו²⁴⁹, כסף נבחר וכסף מזוקק לרבי יאשיהו פינטו²⁵⁰, אורה ושמחה ועיני העדה לרבי אליהו הכהן²⁵¹, גבול בנימין לרבי בנימין הכהן²⁵², זרע שמשון לרבי שמשון חיים נחמני, פירוש רבי משה דוד וואלי, מגילת סתרים לרבי יעקב לורברבוים, חתם סופר, מלא העומר לרבי אריה ליב צינץ, מאמר אסתר לרבי שלמה קלוגר, אילת השחר לרבי זאב וולף טננבוים, פירוש המגילה לרבי דוד לוריא, מלבי"ם, ביאור חדש לרבי יוסף זכריה שטרן, בית אהרן לרבי אהרן אנגלמן, ישמח לב לרבי יצחק זלמן גינסברגר, דבר ישועה לרבי נתנאל חיים פופה, באר שבע לרבי משה אריה חרל"פ, תשועת חן לרבי משה מייזל, תורה תמימה לרבי ברוך אפשטיין, תקפו של נס לרבי רחמים חי חויתה הכהן, טעמא דקרא לרבי חיים קניבסקי.

248. השתמשנו בעיקר במהדו' רח"ד נובל. 249. לוקט ונדפס לראשונה בספר 'אוצר מגילת אסתר' הנ"ל. 251. נדפסו בספר 'אוצר מגילת אסתר' הנ"ל. 252. לוקט ונדפס בספר 'אוצר מגילת אסתר' הנ"ל. הלוי, מכון האוצר, ירושלים תשע"ו. 250. לוקט ונדפס